

**Андрій КУДРЯЧЕНКО,**  
доктор історичних наук, професор,  
член-кореспондент НАН України,  
директор  
ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»

## **ПРАГМАТИЗМ І ЗБАЛАНСОВАНІСТЬ – ОСНОВНІ СКЛАДНИКИ ПОСТРАДЯНСЬКОГО РОЗВИТКУ АЗЕРБАЙДЖАНУ**

*Анотація.* У статті йдеться про складнощі й успіхи більш як тридцятирічного розвитку Азербайджанської Республіки в контексті пострадянських трансформацій, що не лише дало змогу подолати величезні виклики і кризові явища перших років незалежності, а й узяти курс на стабільний соціально-економічний розвиток. Наголошено, що в основі цих змін – стратегія національного лідера Гейдара Алієва, а також прагматизм і збалансованість внутрішньої та зовнішньої політики, прямі іноземні інвестиції і сприятливий підприємницький клімат. Проаналізовано значення завершення воєнного протистояння, відхід від крайнього націоналізму до політики збереження і розвитку національної самобутності Азербайджану, зростання суспільної свідомості соціуму. Акцентовано увагу на підтримці Азербайджану України в її боротьбі з повномасштабною агресією російської федерації.

*Ключові слова:* Азербайджан, незалежність, прагматизм і збалансованість, стратегія об'єднання, соціально-економічне зростання, територіальна цілісність.

Серед країн пострадянського простору Азербайджан є державою, що впродовж останніх десятиліть стрімко розвивається й досягла не лише політичної стабільності, високого рівня економічного розвитку, а й позитивних змін у багатьох інших галузях. Азербайджанська Республіка слушно задіяла людські ресурси і вміло використовує свої географічне розташування, економічні й політичні можливості для реалізування власних національних інтересів, а також зміцнення регіональних і глобальних позицій. Нині Азербайджан – визнаний лідер регіону і надійний партнер на міжнародній арені.

Однак цього рівня розвитку вдалося досягнути завдяки наполегливій і копіткій багаторічній діяльності в усіх ланках держави. Експертам, ученим і широкому загалові добре відомі ті складнощі, що їх довелося подолати країні впродовж останніх років існування Радянського Союзу і на зорі незалежності. Саме кінець 1980-х – початок 1990-х років для всіх республік СРСР був періодом бурхливих трансформацій і викликів. Став цей час і неабияким випробуванням соціально-економічної стійкості, державотворчих інтенцій і національної згуртованості Азербайджану. Адже до політичної нестабільності і розпаду СРСР, який призвів до розриву багатьох економічних зв'язків, що зумовили значне зменшення виробництва у всіх республіках колишньої наддержави, додалося ще й величезне соціальне напруження, пов'язане з Нагірним Карабахом і воєнним конфліктом із сусідньою Вірменією, який швидко переріс у довготривалу війну [1].

Серпневий заколот 1991 року в Москві спричинив значні суспільно-політичні зрушення у всіх царинах Радянського Союзу, а також зміну владно-політичних структур. 30 серпня 1991 року Верховна Рада Азербайджану ухвалила Декларацію про відновлення державної незалежності Азербайджанської Республіки, 18 жовтня – прийняла Конституційний акт «Про державну незалежність Азербайджанської Республіки», а 23 листопада анулювала автономний статус Нагірного Карабаху. Конституційний акт підтримали 95% населення країни на всенародному референдумі 29 грудня 1991 року [2]. Відтоді Азербайджанську Республіку проголошено незалежною, демократичною, світською державою, наступницею Азербайджанської Народної Республіки 1918–1920 років.

Згідно з положеннями Конституційного акта, закріплено основні елементи правової державності: верховенство закону, принцип поділу влади, багатопартійність, пріоритет приватної власності. В останній статті підкреслено, що він є «основою для розробки нової Конституції Азербайджанської Республіки» [3]. Так було проголошено курс країни на розвиток демократичних механізмів політичного управління, на створення можливостей для максимальної реалізації прав і свобод громадян.

Однак політичні лідери Азербайджану в перші роки незалежності не зуміли вибудувати інституційний фундамент державного управління в нових умовах. І це мало згубний наслідок – було втрачено контроль над внутрішньополітичними й економічними процесами. Воєнні поразки і вторгнення вірменських військ на територію Азербайджану не сприяли консолідації національних політичних еліт, а, навпаки, різко загострили внутрішнє протистояння. Після захоплення 26 лютого 1992 року азербайджанського міста Ходжали в Нагірному Карабаху і значні втрати серед азербайджанського населення перший Президент Аяз Муталібов під тиском опозиції 6 березня подав у відставку. 7 червня того ж року відбулися

перші в історії Азербайджану альтернативні вибори президента республіки, на яких перемогу здобув керівник націоналістичного Народного фронту Азербайджану (НФА) Абульфаз Ельчібей.

Проте і новому президентові не вдалося стабілізувати ситуацію в країні – азербайджанська державність увійшла в стадію деградації і силового протистояння. Правління Ельчібея (червень 1992 – червень 1993 рр.) – це період некерованості країни. Лише окремі політичні кроки керівництва були конструктивними, як-от виведення з території Азербайджану російських військових баз тощо.

Очевидний дисбаланс політичного курсу, невдачі у військовому протистоянні, некомпетентність уряду поглибили не тільки соціально-економічну кризу, а й дезінтеграційні процеси. Після того як ситуація стала критичною, Президент Абульфаз Ельчібей самоусунувся від влади та, покинувши Баку, повернувся до рідного села.

15 червня 1993 року головою Міллі Меджлісу – парламенту країни – обрали Гейдара Алієва. Цю дату в Азербайджані відзначають як День національного порятунку. Після самоусунення від влади А. Ельчібея спікер парламенту виконував й обов'язки президента. У жовтні 1993 року Гейдара Алієва – колишнього першого секретаря ЦК Компартії Азербайджану, члена Політбюро ЦК КПРС – було обрано Президентом Азербайджанської Республіки [4].

Нині можна виокремити три етапи формування нової пострадянської системи правління в Азербайджані. Перший (1991–1995 рр.) – фрагментація і реструктуризація політичного простору. Цей період, своєю чергою, цілком обґрунтовано поділимо ще на три: «муталібівський» (вересень 1991 – травень 1992 рр.), «ельчібеївський» (червень 1992 – червень 1993 рр.) та «алієвський» (червень 1993 – листопад 1995 рр.). Другий етап – утвердження нової системи державного правління (1995–2003 рр.), ухвалення Конституції, зокрема перехід та становлення нового політичного режиму в Азербайджані, стабілізація політичного процесу. Третій етап (2003 рік – донині) – прихід до влади Ільгана Алієва, під керівництвом якого докорінно змінилася економічна система та макropolitична конфігурація, а також проведено низку заходів з подальшого зміцнення системи влади і практики державотворення.

Великим викликом для Азербайджану в перші роки незалежності стало формування засад ринкової економіки. Проте початок проведення реформ у країні, як, зрештою, і в усіх пострадянських державах, супроводжував сильний спад в економіці. Погіршення економічної ситуації було також пов'язане з політичною нестабільністю і військовим конфліктом у Нагірному Карабаху – одним із найбільш затяжних і кровопролитних на пострадянському просторі. Економічна криза в Азербайджані була масштабнішою,

ніж у більшості країн СНД. Протягом 1992–1995 років сумарне падіння економічних показників сягнуло майже 58%, значно знизилися інвестиції, обсяг яких порівняно до 1991 року скоротився на 43%, екстремально високою була інфляція. На цьому тлі різко скоротилися доходи населення: безробіття зросло, якщо порівнювати з 1990-м роком, у шість разів, а більш як 60% жителів країни опинилися за межею бідності [5, с. 159].

Отже, в перші роки після проголошення незалежності Азербайджанської Республіки нова влада проявила цілковиту некомпетентність у питаннях державного управління. 1990–1993 роки закарбувалися в історії країни та народній пам'яті нескінченними переворотами, боротьбою за владу, криміналізацією режиму, що призвело до дезінтеграційних процесів. 24 жовтня 1992 року прибічники НФА спробували вчинити збройний переворот у Нахичеванській Автономній Республіці – захопили будівлі Міністерства внутрішніх справ і телецентру в Нахичевані. На чолі сепаратистських рухів були учасник Карабаської війни полковник Сурет Гусейнов, який 4 червня 1993 року взяв місто Гянджа й оголосив похід на Баку, і полковник талиського походження Альакрам Гумматов, котрий 15 червня очолив мерію міста Ленкорань, а 23 червня 1993 року проголосив на території семи азербайджанських районів Талиш-Муганську Автономну Республіку. Ситуація стала критичною після втечі президента Ельчібея з Баку. Усе це зумовило глибокий політико-економічний хаос і призвело до втрати великої частини території Азербайджану. Необґрунтовані територіальні претензії сусідньої Вірменії, а також розширення військової агресії поставили країну перед серйозними загрозами. Відтак імперативами того часу стали: запобігання продовженню військової агресії Вірменії проти Азербайджану й усунення її тяжких наслідків, відновлення територіальної цілісності, подолання сепаратизму. Нерозв'язання цього кола вкрай гострих проблем ставило під сумнів будь-які перспективи відновленої державності Азербайджану.

Тяжке тодішнє становище країни значно вивищує значення повернення до влади в другій половині 1993 року на прохання народу лідера радянської доби Гейдара Алієва та його подальшої діяльності. Невтомна державотворча діяльність, політичний хист та мудрість виважених від самого початку кроків – спершу як голови Меджлісу, а потім Президента Азербайджану – відіграли величезну роль і вивели Гейдара Алієва до рівня загальнонаціонального лідера народу і держави. Саме Г. Алієв започаткував рішучі та докорінні зміни внутрішньої і зовнішньої політики, які виходили з наявних реалій і були спрямовані на пошук національного консенсусу та збереження національних інтересів країни. Цьому сприяли досягнення режиму припинення вогню з Вірменією в травні 1994 року, використання мирних умов для проведення невідкладних внутрішньо- і зовнішньополітичних заходів.

Найголовніше те, що Президент Алієв зумів зупинити рух країни до анархії. Концепція розвитку держави, яку було розроблено і запропоновано суспільству, містила такі три головні компоненти: «національна незалежність – національна ідентичність – інтеграція у світ». Програму порятунку нації та держави Гейдара Алієва підтримали всі верстви населення. Вона набула статусу національної ідеї, ставши духовною основою для консолідації країни. Реалізування національної ідеї, яку згодом назвали «азербайджанством», передбачало національне єднання, усебічний розвиток економіки, добробут громадян, сучасні стандарти освіти, духовний розвиток, демократію, національну безпеку. Саме в цей період, під впливом загроз нації і державі, було закладено фундамент майбутньої політичної системи Азербайджану [5, с. 162].

Попри причетність до радянської номенклатури, Г. Алієв мав неабияку пошану й авторитет серед народу. Це, окрім усього іншого, давало змогу ухвалювати непопулярні, проте стратегічно важливі рішення державницького спрямування. Лідер нації насамперед опирався на досвідчених управлінців і господарників та рішуче звільняв із державних посад популістів і тих політиків, які, як уважав, не були гідними. Зокрема, Алієву довелося розв'язувати проблеми економічної кризи, військової агресії Вірменії, загрози громадянської війни, удосконалення державних інститутів, а також вжити виважених заходів задля консолідації суспільства.

Незважаючи на втрату контролю над значною частиною території країни, 6 травня 1994 року в Бішкеку Гейдар Алієв підписав тристоронню угоду про припинення вогню між Азербайджаном, Нагірно-Карабаською Республікою (НКР) і Вірменією за посередництва росії. 12 травня документ набрав чинності. Через воєнну агресію Вірменії 20% азербайджанських земель – територія Нагірного Карабаху і прилеглих до нього семи районів – були окуповані та стали їй підконтрольними. Як наслідок – 700 тисяч азербайджанців вимушено покинули рідні домівки (їх тимчасово розселили в більш як 60 містах і районах Азербайджану) [3].

Важливим досягненням Г. Алієва і доленосною запорукою консолідації та перетворень стали його відхід від крайнього націоналізму НФА та втілена в життя концепція національної ідеї – азербайджанства – як умови збереження національної самобутності народу, зростання суспільної свідомості соціуму. Саме вона стала провідною для всіх етнічних груп, які мешкають в Азербайджані і вважають його своєю спільною Батьківщиною. Політик наголошував, що жодні засоби не об'єднують народи так, як мова, національно-духовні традиції і цінності, які важливі як для громадян держави, так і для азербайджанців, які мешкають в інших країнах. Азербайджанство, на думку Гейдара Алієва, – це збереження національної приналежності, національно-духовних цінностей і водночас збагачення їх синтезом, інтеграцією із загальнолюдськими цінностями, які сприяють розвиткові кожної людини.

Для поступу національної держави та її економіки стратегічно важливим політико-правовим кроком стало прийняття 12 листопада 1995 року на всенародному референдумі Конституції Азербайджанської Республіки. Нова Конституція не тільки визначила систему державного правління, права й обов'язки громадян і держави, а й окреслила основи політичної та економічної систем, найважливіші принципи функціонування держави. Державна влада в АР заснована на демократичних засадах на основі принципу поділу влади. Відповідно до концепції поділу влади, виконавча влада належить Президенту Азербайджанської Республіки, законодавча – Міллі Меджлісу АР, судову владу здійснюють незалежні суди. До складу парламенту входить 125 депутатів. Їх обирають на основі мажоритарної виборчої системи і загальних, рівних та прямих виборів шляхом вільного, особистого і таємного голосування. Вибори кожного скликання Міллі Меджлісу проводять кожні п'ять років у першу неділю листопада.

Кабінет Міністрів підпорядковується Президенту і підзвітний йому. Він готує законопроекти, ухвалює рішення, що стосуються політичної, фінансової і національної безпеки республіки. Він також готує проект державного бюджету, контролює його виконання і здійснює фінансово-кредитну політику [6].

Отже, прийняття Конституції АР – цілком логічний етап трансформаційних перетворень і подолання системної дезорганізації політико-правового механізму в країні. Конституція проголосила азербайджанський народ єдиним джерелом державної влади. Вищою метою держави є забезпечення прав і свобод людини та громадянина, підкреслено соціальну спрямованість державної політики. Закріплено принципи поділу влади. Встановлено, що президента держави обирають на п'ятирічний термін на загальних, прямих і рівних виборах за умов вільного і таємного голосування. Конституція Азербайджанської Республіки має демократичну спрямованість, фіксує основоположні права і свободи, формує основи громадянського суспільства в країні.

Варто зазначити, що в основі цього документа – французька конституційна модель, яку раніше модифіковано було застосовано в Конституції російської федерації, а трохи пізніше – й інших пострадянських держав (Білорусі, Казахстану, України тощо). Специфічна риса такої моделі – зосередження повноважень у руках глави держави, роль президентства як центрального системоутворювального інституту владної конструкції.

Після прийняття Конституції розпочався інституціональний етап пострадянського розвитку Азербайджану і перехід до нового періоду стабілізації суспільно-політичного процесу в країні. Це етап зміцнення політичної системи, монополізації владного ресурсу (1993–2010 роки). У жовтні 1998 року переважною більшістю голосів (77,7%) Гейдара Алієва

обрали Президентом Азербайджану на другий термін. Продовживши державотворчу діяльність, він фактично став архітектором і творцем сучасної незалежної держави із завершеною структурою законодавчої і виконавчої влади. За президентства Алієва Азербайджанська Республіка стала світською правовою державою, в якій громадяни мають рівні права, незалежно від їхньої національної, релігійної чи іншої приналежності. Г. Алієв «запустив» державний механізм із правовим підґрунтям – усенародно обраним на альтернативній основі парламентом, муніципалітетами, судовими органами. У такий спосіб було удосконалено державні інститути, розширено й зміцнено зовнішні зв'язки країни [4].

Окрім того, що Президент Алієв домогся припинення вогню, він зумів усунути загрози громадянської війни і сепаратистських тенденцій та утвердити самостійну політику, зокрема і в економічній сфері. Головними напрямками цієї діяльності стало створення системи економіки, заснованої на різних формах власності, перехід до ринкових відносин й інтеграція країни в світову економіку. Унаслідок далекоглядної політики Гейдара Алієва Азербайджан досягнув вагомих успіхів у соціально-економічному розвитку. Основою цих позитивних змін стала його нова нафтова стратегія, початок якої пов'язують із підписанням 1994 року нафтового «Контракту століття» з консорціумом західних компаній, який неабияк зміцнив фундамент азербайджанської економіки. Масштабні інфраструктурні перетворення та багатовекторна зовнішня політика сприяли зростанню міжнародного авторитету Азербайджану. Країну почали сприймати як базовий елемент регіональних інтеграційних процесів і надійний плацдарм для реалізації довгострокових транснаціональних проєктів. 2001 року в Азербайджані діяли 32 нафтові компанії. Договори про спільну розробку родовищ «Азері», «Чираг» і «Гюнешлі», а також функціонування нафтопроводів «Баку – Новоросійськ», «Баку – Супса», «Баку – Тбілісі – Джейхан» і газопроводу «Баку – Тбілісі – Ерзурум» стали великим стратегічним успіхом і вирішальним чинником на шляху інтегрування Азербайджану у світову економіку [7].

З метою раціонального управління фінансовими ресурсами, отриманими від продажу нафти, та задля ефективного використання цих коштів, реалізації соціальних і економічних проєктів, 1999 року Г. Алієв підписав Указ «Про створення Державного нафтового фонду Азербайджанської Республіки». Успішну діяльність фонду і прозорість його діяльності досі високо оцінюють міжнародні організації.

Нафтогазовий сектор уплинув на розвиток інших галузей економіки. Завдяки ефективній економічній політиці було досягнуто макроекономічної стабільності, закладено підґрунтя сталого економічного зростання, значно поліпшено рівень життя населення. Основні напрями економічної

політики того часу – створення сприятливих умов і можливостей для розширення підприємництва, подальше покращення інвестиційної привабливості та бізнес-середовища, а також розвиток ненафтових галузей.

За перші роки незалежності в країні було проведено приватизацію торгівлі. Відтак приватною стала переважна частина роздрібної торгівлі, об'єкти громадського харчування і служби побуту. Органи влади Баку в стислі терміни втілювали ринкові перетворення, спрямовуючи зусилля на розвиток приватної ініціативи та інтегрування країни у світову економіку. Велику роботу також зроблено й у сфері правових реформ, зокрема створено систему правового регулювання діяльності суб'єктів економічних відносин. Було ухвалено кілька десятків основоположних законів та нормативних актів, які і нині є підґрунтям, що регулює функціонування економіки Азербайджанської Республіки. До того ж держава обмежила контрольні функції різних органів перевірки [8].

Знаковим був також Закон «Про земельну реформу», ухвалений 16 липня 1996 року. Азербайджан першим на теренах СНД провів масштабну земельну реформу, надавши в користування селянам та фермерам землю на безоплатній основі. Разом із ухваленим 1999 року рішенням про звільнення фермерів від усіх видів податків (за винятком земельного) на п'ять років це дало змогу відродити сільське господарство. За короткий час було ліквідовано більш як 1300 колгоспів та радгоспів, натомість створено майже 35 тисяч фермерських господарств. Як наслідок – з 1997 по 2000 роки виробництво сільськогосподарської продукції щорічно зросло від 7 до 12% [9].

З 1995 по 2000 роки у два етапи було проведено масштабну приватизацію. 1997 року прийняли Державну програму підтримки малого та середнього підприємництва, а 2000-го – створили Фонд підтримки підприємництва. За президентства Алієва активно налагоджувалася співпраця Азербайджану з міжнародними фінансовими організаціями і донорами, без допомоги яких неможливе було відновлення економічної інфраструктури, зокрема фінансово-кредитної системи країни, яка нині переживає «другий нафтовий бум». Кредити та консультації МВФ, Світового банку і Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР) сприяли успішній реалізації національної програми приватизації, реформі фінансово-кредитної системи та підтримали макроекономічну стабільність.

У найкоротші терміни було створено законодавчу базу ринкової економіки. «Державна програма розвитку малого і середнього підприємництва (2002–2005 рр.)», укази «Про додаткові заходи у сфері державної підтримки розвитку підприємництва в Азербайджанській Республіці» від 10 вересня 2002 року, «Про припинення втручань, що перешкоджають розвитку підприємництва» від 28 вересня 2002 року, що їх затвердив Г. Алієв, мали



на меті комплексне і системне розв'язання проблем приватного сектора, створення сприятливого економічного та інституційного середовища для стрімкого розвитку підприємництва, обмеження контрольних функцій різних державних органів. Реформування банківської системи і лібералізацію процентних ставок здійснено вже в перші роки ХХІ століття.

Нових вимірів у контексті сучасних вимог набула система державної служби. Зокрема, було ухвалено Закон «Про державну службу», створено Комісію з питань державної служби, запрацював процес прийняття на роботу в державні органи на конкурсній основі тощо.

Для розширення виробництва, більш активного залучення в країну іноземних інвестицій, офіційний Баку дотримується політики відкритих дверей. Важливо, що до 50% закордонних інвестицій надходило на розвиток машинобудування, засобів зв'язку, харчової промисловості, сфери послуг тощо. На початку 2000-х років у країні було понад 200 іноземних компаній. У цей час проведено регіональну реформу, здійснено низку соціально-економічних заходів задля розвитку кожного регіону, його недержавних комерційних підприємств. 2003 року частка приватних підприємств становила 57% (за ВВП), а 2006-го – вже 75,8% [9].

Варто зазначити, що відповідальна макроекономічна політика суттєво підвищила стійкість країни до зовнішніх впливів у часи кризових викликів 1997–1998-го і 2008–2010 років. Попри переважання в експорті нафти і нафтопродуктів, Азербайджан зміг уникнути валютної кризи під час різкого падіння світових цін наприкінці 1990-х. Важливо, що країна в ці тяжкі для світової економіки роки мала невеликий державний борг, у структурі якого майже не було короткострокових зобов'язань. Водночас негативні явища світового господарства впливали на азербайджанську економіку через зовнішню торгівлю – шляхом зменшення фізичних обсягів і вартості експорту нафти. На цьому тлі знову зріс дефіцит бюджету, який згодом вдалося стабілізувати, а джерелом фінансування значного дефіциту рахунків поточних операцій переважно були прямі іноземні інвестиції (ПІІ).

Відновлення і подальше економічне зростання Азербайджану нерозривно пов'язане з освоєнням нафтових ресурсів на шельфі Каспійського моря із залученням масштабних іноземних інвестицій. Відтак основними напрямками його економіки стали видобуток і експорт нафти. Було укладено відповідні угоди та проведено пайовий розподіл продукції глибоководних родовищ. У зв'язку із цим обсяг інвестицій, необхідних для розробки родовищ, сягав 11,5 млрд дол. США. Згідно з контрактом, 80% від загального чистого прибутку отримує Азербайджан, решту (20%) – інвестиційні компанії. Сумарні ПІІ у 1996–2000 роках склали 3,3 млрд дол. США. У підсумку економіка країни зростала завдяки активному

розвиткові галузей, пов'язаних із нафтовою промисловістю (будівництва, транспорту і зв'язку). Однак промисловий комплекс у той період не досягнув сталого поступу, до того ж почало занепадати машинобудування.

Нафтогазові запаси вивели Азербайджанську Республіку в лідери серед країн СНД щодо залучення прямих іноземних інвестицій. Багаті родовища приваблювали закордонні нафтові компанії. Стабільна зовнішня і внутрішня політика дала змогу залучати нові інвестиції на довготривалу перспективу. Згідно з «Контрактом століття» й усіма нафтовими договорами з відповідними компаніями (а це майже 20 країн), передбачено, що до кінця ХХІ століття вкладення ПІІ сягатимуть 60 млрд дол. США.

До будівництва основного нафтопроводу «Баку – Тбілісі – Джейхан» (Туреччина) завдовжки близько 1760 км за підтримки США було залучено консорціум «British Petroleum». Вартість проекту – 4 млрд дол. Нині нафтопровід має пропускну спроможність 50 млн тонн нафти на рік. Її видобувають на контрактному родовищі «Азері – Чираг – Гюнешлі» на шельфі Каспію. Магістраль також використовують для транспортування туркменської, казахської і російської нафти [9].

У зовнішній політиці офіційний Баку дедалі більше уваги приділяє розвитку і зміцненню економічних зв'язків з іншими країнами. Справді, Гейдар Алієв налагодив відносини з Туреччиною і країнами Заходу. Водночас Азербайджан не припиняв співпраці з росією, розширивши договірно-правову базу двосторонніх взаємин. Зокрема, в липні 1997 року в Москві було підписано Договір про дружбу, співпрацю і взаємну безпеку між двома державами. 22 лютого 2022 року – напередодні російсько-української війни – Азербайджанська Республіка та РФ підписали Декларацію про союзницьку взаємодію. Дату підписання документа погодили раніше, тож, як вважають експерти, він є лише декларативним та істотно становища Баку не погіршує.

Однак Баку – прихильник взаємовигідних відносин іншого формату. 1997 року Азербайджан, Грузія, Молдова й Україна з метою прискорити економічне зростання, налагодити транспортний коридор, поглибити взаємовигідні торговельні відносини та послабити вплив Москви створили Організацію за демократію та економічний розвиток (ГУАМ). Такі політичні й економічні взаємини уможливлювали постійний приріст внутрішнього валового продукту АР, хоч тривалий час азербайджанський народ жив за межею бідності. Але на початку 2000 року ситуацію вдалося нормалізувати, і невдовзі Азербайджан став лідером з-поміж країн СНД за показниками економічного зростання [10].

Проте, окрім економічних, відбулися й політичні зміни. Чергові президентські вибори 15 жовтня 2003 року стали важливим перехідним етапом у політичній системі і владі Республіки Азербайджан. Тоді перемогу

здобув син Гейдара Алієва Ільгам Алієв (чинний Глава Держави зняв свою кандидатуру через хворобу). 16 жовтня ЦВК республіки офіційно оголосила результати виборів: Ільгам Алієв отримав переважну більшість голосів – 76,84%, тоді як його найближчий суперник Іса Гамбар – лише 13,97%. Колишня пострадянська еліта і бізнес-кола прийняли наступника. Це вперше на теренах пострадянського простору владу безпосередньо було передано у спадок. Новообраний президент, на відміну від батька, більше уваги приділив розвитку економічної сфери і певній лібералізації ринку, в усьому ж іншому продовжив його курс.

Інституціоналізація політичної системи в Азербайджані проходила в безпосередньому взаємозв'язку із процесом подолання системної дифузії в соціально-економічній, політичній, ментальній сферах соціуму. Унаслідок цього фундаментальні завдання політичної системи 1993–2003 років акумулював антикризовий комплекс: внутрішньо-політична стабілізація, міжнародна легітимація, подолання дисфункції владного механізму, економічні реформи та залучення іноземного капіталу. До того ж звернення до авторитарних політичних практик були прийнятними та ефективними механізмами, що забезпечували позитивну макроекономічну динаміку і послідовність політичного курсу в умовах збереження владної монополії.

Після перемоги на президентських виборах Ільгам Гейдар-огли Алієв здебільшого продовжив політичну лінію національного лідера Гейдара Алієва та провів широкі трансформаційні перетворення. Його переобирали президентом 2008-го, 2013-го та 2018 року. Термін президентства за його третьої каденції, згідно з внесеними поправками до Конституції, було збільшено до семи років [6].

Отже, стратегію першого загальнонаціонального лідера Гейдара Алієва успішно перейняв його гідний наступник. Тож для твердого поступу Азербайджану стратегічно важливо було визначити цілі соціально-економічної політики, зокрема: сформуванню соціально-орієнтовану, диверсифіковану національну економіку, зміцнити її вільні ринкові відносини і здатність до саморозвитку в контексті тенденцій світового господарства. Унаслідок поміркованої політики сталого розвитку країни, було досягнуто значних успіхів:

- збережено макроекономічну стабільність;
- прискорено диверсифікацію економіки і розвиток нафтових галузей та регіонів;
- забезпечено ефективне використання стратегічних валютних резервів;
- підвищено стабільність національної валюти і надійність банківської системи;
- розширено державну підтримку підприємництва та населення.

Запорукою розвитку Азербайджану є те, що за президенства Ільгана Алієва системний, стратегічно вивіреним зовнішньополітичним курсом Баку попереднього періоду з властивими йому прагматизмом і збалансованістю було продовжено. Дуже важливо, що демагогія та популізм у зовнішній політиці практично відсутні. У відносинах із партнерами держава активно використовує специфіку свого геополітичного становища й історичного розвитку. Азербайджанська нація схожа на мозаїку, що складається з різних історичних та культурних сегментів. Позаяк Азербайджан – пострадянська країна, та ще й південнокавказька. Географічно вона є не лише частиною Європи, а й Великого Близького Сходу. Це світська держава, в якій іслам – панівна релігія. Азербайджан – багатонаціональний, проте оберігає свою багатолітність, на відміну від сусідніх Вірменії і Грузії, які тяжіють до насильницького створення моноетнічних суспільств.

Традиційна толерантність азербайджанців не означає їхньої згоди на імпортування радикальної релігійної чи будь-якої іншої ідеології. Найбільше це помітно у відносинах Азербайджану з ісламським світом, насамперед із Туреччиною та Іраном. Прагнучи співпрацювати з цими державами та розширюючи можливості торговельно-економічної взаємодії, керівництво країни не виходить за чітко окреслені межі Конституції та не впадає в крайнощі ісламського радикалізму чи ісламофобії. Будь-які прояви екстремізму жорстко придушують.

Відносини з Туреччиною – дієве стратегічне партнерство, включно з військовим складником. Воно ґрунтується на засадах Договору про стратегічне партнерство та взаємодопомоги між Азербайджаном і Туреччиною, укладеному 16 серпня 2010 року. Документ декларує конкретні дії сторін щодо військової взаємодопомоги. Зокрема, у статті 2 зазначено, що в разі озброєної атаки чи агресії третьої держави або групи держав кожна зі сторін надасть іншій допомогу, використовуючи всі можливості; у 3-й ідеться про тісну співпрацю в оборонній та військово-технічній політиці. Передбачено також спільні дії щодо усунення загроз та викликів національній безпеці. Відповідно до спільної заяви, яку ухвалили президенти і ратифікували парламенти, було створено двосторонню Раду стратегічного співробітництва високого рівня.

Туреччина ділить з Росією перше і друге місця в імпорті Азербайджану, вона є першим закордонним інвестором у нафтовий сектор його економіки. Чимало турецьких бізнесменів мають тут свої малі та середні підприємства. Зі свого боку, Азербайджан, залучаючи значні фінансові ресурси, дедалі частіше інвестує в Туреччину через Державну нафтову компанію Азербайджанської Республіки (SOCAR), однак є й приватні азербайджанські інвестиції.

Відносини Азербайджану з іншим, не менш важливим за Туреччину сусідом – Ісламською Республікою Іран – нині у стані своєрідного негативного нейтралітету. Останніми десятиліттями обидві держави шіїтів ставляться одна до одної з недовірою. І на те є певні об'єктивні причини, які історично ускладнюють взаємини між двома країнами. В Ірані мешкає майже 30 млн азербайджанців. Це найбільша етнічна «меншість», широко представлена як у владних, так і у фінансових структурах Ірану. З огляду на те, що після завершення Другої світової війни СРСР робив невдалу спробу приєднати Південний Азербайджан, відколовши його від Ірану, в Тегерані й досі підозрюють Баку в можливих зазіханнях на національний чинник і його використання у протистоянні наявному режимові. Іранці ж підтримують ісламських радикалів в Азербайджані, і це часто призводить до арештів їхніх лідерів.

Радикальних іранських ісламістів дратує світськість Азербайджану, що є взірцем соціально-політичного розвитку не тільки для південних азербайджанців, а й для інших національностей Ірану. Тегеран розглядає азербайджанську музику, фільми, спосіб життя як небезпечний вияв «м'якої сили». Щороку майже 40 тисяч мешканців Ірану перетинають кордон під час свят, щоби повеселитися у світській державі. Пісенний конкурс «Євробачення 2012», який проходив у Баку, викликав протести з боку офіційних осіб Тегерана. Показово, що іранський посол демонстративно покинув Баку на час, поки тривав захід [11, с. 288].

Другим негативним чинником у взаєминах Баку і Тегерана є дружні відносини Ірану та Вірменії. Саме у розпал напруження конфлікту в Нагірному Карабаху з Ірану до Вірменії надходили медикаменти, продовольство, пальне. Іранські підприємці свого часу кілька разів намагалися створити в Нагірному Карабаху спільні підприємства з Вірменією, і полишали це тільки після рішучих протестів азербайджанської сторони. Тож природно, що офіційний Баку мусить враховувати географічну близькість, а також багатотисячолітні історичні зв'язки і культурні традиції ірансько-вірменських взаємин. Іран не має територіальних претензій до Вірменії, а доволі чисельна 120-тисячна вірменська етнічна діаспора завжди сприяла зміцненню відносин між цими країнами і на суспільному, і на політичному рівні.

Третім подразником азербайджансько-іранських взаємин є загальновідоме активне залучення з боку Азербайджану іноземних компаній для розробки родовищ Каспійського шельфу. Іранські військові катери змушували азербайджанські геофізичні розвідки залишати місце проведення сейсморозвідувальних робіт на спірному, на думку іранців, нафтовому родовищі. Також були випадки, коли іранські літаки порушували повітряний простір Азербайджану і робили це аж до того часу, поки азербайджанці спільно з турецькими військовиками не провели показових

навчань над Каспійським морем. З певним занепокоєнням Іран сприйняв повідомлення про те, що Азербайджан закупив нове ізраїльське озброєння, зокрема безпілотні літальні апарати тощо.

Але принципова позиція Баку щодо Тегерана і тимчасових ускладнень геополітичної ситуації навколо нього є конструктивною. На тлі загострення відносин між Заходом та Іраном, до останньої застосовують санкції, зокрема створено антиіранську коаліцію. Проте Президент І. Алієв заявив, що «Азербайджан не дозволить ні розміщення військових сил жодної країни на своїй території, ані ведення будь-яких бойових операцій проти Ірану зі своєї території». Баку цінує, що «Іран і Азербайджан є дружніми, сусідніми країнами, зв'язки яких опираються на глибоке історичне коріння» [11, с. 291].

Через погіршення взаємин Туреччини з Ізраїлем Азербайджан дедалі більше стає привілейованим союзником Тель-Авіва з-поміж мусульманських країн. Анкара і Баку активно дотримуються політики зближення та інтеграції тюркських держав і народів. Азербайджан бере участь у діяльності заснованих з ініціативи Туреччини та під її патронажем економічних і гуманітарних організацій, як-от Організація економічного співробітництва (ОЕС) і Міжнародна організація тюркської культури (ТюрКСОЙ). Свого часу на X саміті глав держав тюркомовних країн Президент Ільгам Алієв підкреслив: «[...] тюркський світ великий. Нас об'єднують не лише географічні координати. Нас об'єднують відносини між нами, наше братерство, спільне минуле та теперішнє. Сьогодні такі країни, як Азербайджан, Казахстан, Киргизстан, Узбекистан, Туркменістан, посилюють Туреччину, а велика і могутня Туреччина посилює нас. Наша сила в єдності. Ми повинні прагнути ще більше зміцнити цю єдність у всіх сферах» [15]. Тож природно, що в культурному напрямі, зокрема в межах організації ТюрКСОЙ, активніше почали розвивати проекти щодо формування єдиного культурного тюркського простору від Анатолії до меж Центральної Азії і Китаю. Показово, що з ініціативи Азербайджану створено Парламентську асамблею тюркомовних країн (ТюркПА). У Баку розпочав роботу Генеральний секретаріат цієї асамблеї. Водночас азербайджанська сторона ініціювала створення Фонду ТюрКСОЙ і фінансувала його.

Принципово важливим є заклик І. Алієва до послів і керівників дипломатичних представництв мусульманських країн в Азербайджані спільною боротьбою спростовувати викривлені уявлення про іслам та спроби тісно пов'язати його виключно з тероризмом: «Ісламські цінності є дорогими для нас. В основі наших національних цінностей – ісламські цінності. Зрозуміло, ми повинні прагнути до того, щоб увесь мусульманський світ згуртувався ще тісніше і було розв'язано проблеми, які постали перед нами, аби в майбутньому ми могли надавати один одному ще більшу

підтримку. Ми хочемо, щоб у всіх мусульманських країнах були мир і спокій, не проливалася кров, не було громадянської війни» [11, с. 292].

Участь Азербайджану в суспільно-політичних процесах ісламського світу засновано і на двосторонній, і на багатосторонній основі. Підкреслено світський характер державного розвитку не відкидає тісної співпраці з провідною міжнародною структурою ісламських країн – Організацією ісламського співробітництва (ОІС), яка об'єднує 57 держав. ОІС бере участь у розв'язанні проблем держав-учасниць і усуненні конфліктів, сприяє в утвердженні взаєморозуміння між іншими державами та міжнародними організаціями.

Слід наголосити, що Азербайджан прагне використати можливості наявних організацій, аби підтвердити свою центральну роль інтегратора гуманітарної співпраці, а також наголосити на своїй значущості для транспортної структури регіону. У Баку небезпідставно вважають, що спільність історії, звичаїв і традицій країн-партнерів Організації економічного співробітництва створюють об'єктивні передумови для зміцнення їхньої регіональної співпраці. Економічний потенціал ОЕС стрімко зростає, розвивається транспортна інфраструктура. Відкриття транспортних коридорів Схід – Захід і Північ – Південь підвищує ефективність використання вже збудованих в Азербайджані об'єктів та тих, які ще будують, для забезпечення транзитних перевезень. Тому Азербайджан зацікавлений у функціонуванні коридору Європа – Кавказ – Азія і як транзитна країна готовий надати свою транспортну інфраструктуру для дружніх країн ОЕС.

Успішно діючи на міжнародній арені, Азербайджанська Республіка, починаючи з 2004 року, послідовно виконала три п'ятирічні програми соціально-економічного розвитку її регіонів, спрямовані на диверсифікацію економіки. Реалізація цих завдань сприяє сталому розвитку не нафтових галузей країни, підвищенню рівня соціальної інфраструктури в регіонах, збільшенню обсягу інвестицій, створенню нових підприємств і робочих місць. Зокрема, протягом цього періоду було забезпечено більш як 2 млн нових робочих місць, 1,5 млн із яких – постійні, та відкрито майже 100 тисяч підприємств. Як наслідок – рівень безробіття в країні скоротився приблизно на 5%, а рівень бідності – до 5,1%. Четверта така п'ятирічна програма завершується 2023 року [9].

Водночас діє довгострокова стратегія з управління нафтовими і газовими доходами (2005–2025 рр.), що має забезпечити сталий і збалансований поступ регіонів і країни загалом. Державна політика спрямована не лише на захист макроекономічної стабільності в умовах різкого підвищення нафтових і газових експортних доходів, а й на реалізацію зазначеної стратегії, збереження частини цих коштів для прийдешніх поколінь,

раціональне використання їх в інтересах усього населення. Ця стратегія визначає основні принципи використання нафтових і газових доходів і середньострокову політику витрат.

Нині прибуток від нафтогазового сектора – майже 60% від ВВП. Протягом останніх років видобуток нафти сягає від 7,5 до 8,0 млн тонн, а його коливання зумовлене специфікою світового ринку та підписанням меморандуму Організації країн – експортерів нафти (ОПЕК) про регулювання нафтовидобутку. Основним оператором на ринку нафти в Азербайджані є державна компанія SOCAR.

Варто зазначити, що Азербайджан, який географічно розташований на межі Заходу і Сходу, має природну можливість забезпечити перевезення товарів і послуг з європейських країн на азійський ринок, що дедалі зростає, і навпаки. Тому нині, розвиваючи свою якісно нову економічну модель, країна розширює політичні і торговельні взаємини між Європою й Азією, розвиває Кавказький транспортний коридор, а також відіграє важливу роль у реалізуванні масштабних проєктів. Відповідно до цих завдань, з 2016 року проведено низку заходів з метою просування місцевої нафтової продукції на зовнішні ринки під брендом «Made in Azerbaijan». Нині під цим гаслом експортують понад три тисячі найменувань продукції азербайджанського виробництва. Триває робота зі зміцнення позицій азербайджанських товарів на зовнішніх ринках й освоєння нових напрямів для експорту.

Про динамічний розвиток держави за роки незалежності свідчать не лише показники ВВП в поточних цінах, а й зростання частки ВВП держави у світі – із 0,028 % до 0,055%, і зокрема в Азії – з 0,12% до 0,15% [5, с. 170].

Важливо, що економічне зростання Азербайджанської Республіки та розбудова Збройних сил стали тими дієвими чинниками, що вплинули на повернення непідконтрольних Нагірного Карабаху і прилеглих територій, які раніше захопила Вірменія. На початку квітня 2016 року Збройні сили Азербайджану звільнили декілька висот і сіл трьох районів. 27 вересня 2020 року розпочався півторамісячний воєнний конфлікт за Нагірний Карабах, який в Азербайджані офіційно називають «Вітчизняною війною» (азерб. «Vətən müharibəsi») і «Другою Карабаською війною» (азерб. «İkinci Qarabağ müharibəsi»).

Широкомасштабні бойові дії між Збройними силами Азербайджану з одного боку та збройними формуваннями невизнаної Нагірно-Карабаської Республіки і Вірменії з іншого були найбільш тривалими і кровопролитними в регіоні після припинення Карабаської війни 1994 року. Уранці 27 вересня азербайджанські війська з масштабним застосуванням авіації, бронетехніки, артилерії й ударних безпілотних літальних апаратів



розпочали наступ. За версією Міноборони Азербайджану, йшлося про контрнаступальну операцію «Металевий кулак» (азерб. «Dəmir yumruq») у відповідь на обстріл з боку Вірменії декількох азербайджанських населених пунктів. Успіх забезпечили бої, що точилися на двох напрямках – півночі і півдні Карабаху. Перелом у протистоянні настав після того, як на початку жовтня Азербайджан узяв Джебраїл, а бойові дії завершилися після взяття міста Шуша, яке височіє над Степанакертом. Відтак було підписано заяву про припинення вогню.

Політичну й військову підтримку Азербайджану надавала Туреччина – допомагала військовою технікою і, як стверджували міжнародні ЗМІ, посилала радників та інструкторів. З військового погляду Вірменія і Нагірний Карабах фактично становили одне ціле. Від НКР брали участь вірменські добровольці з Франції, Лівану, Сирії і країн Латинської Америки. 10 листопада 2020 року було опубліковано спільну тристоронню заяву про повне припинення вогню і всіх військових дій у зоні Нагірно-Карабаського конфлікту. Під час цього збройного протистояння загинуло чотири тисячі осіб.

Угода про мир у Нагірному Карабаху, яку підписали Вірменія, Азербайджан і росія, передбачала введення російських миротворців (близько двох тисяч), виведення вірменських збройних сил із прилеглих до Нагірного Карабаху районів і повернення під контроль Баку всіх територій, що входили до його складу згідно з декларацією від 10 листопада 2020 року. Отже, саме завдяки економічній і військовій могутності, єдності народу і його підтримці влади, розбудові Збройних сил Азербайджанська Республіка повернула втрачені раніше території, утвердила власний суверенітет і здобула міжнародний авторитет.

Україна, як і більшість держав світової спільноти, завжди підтримувала Азербайджан у боротьбі за територіальну цілісність і національний суверенітет над усією територією країни. Київ сприяв зміцненню армії Азербайджану, експортуючи зброю. Баку відчув прихильність України під час звільнення окупованих територій Нагірного Карабаху та прилеглих районів. Повернення окупованих районів до складу Азербайджану стало тим прикладом, який надихнув Україну, її Збройні сили та всіх патріотів.

Після перемоги в Азербайджані почалася нова реальність. За короткий період влада розробила концепцію відновлення та розвитку звільнених територій. Нині збудовано не лише важливі інфраструктурні об'єкти, а й у деяких населених пунктах реалізують проекти зі створення «розумних сіл». Азербайджан прагне прискорено відбудувати державу. З огляду на його потенціал, обсяг сировинних і природних ресурсів та родючі землі невдовзі Нагірний Карабах відіграватиме помітну роль у розвитку всієї країни.

Відновлена історична справедливість щодо територіальної і національної єдності регіонів Азербайджану та втілення проекту «Зангезурського коридору» уможливило сполучення Азербайджану не тільки з Нахичеванською Автономною Республікою, а й із Туреччиною. А це створює широкі можливості для регіональної економічної співпраці, додаткові перспективи розвитку і для Азербайджану, й для інших країн цього регіону .

Великим випробуванням для азербайджансько-українських відносин стало повномасштабне зухвале вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 року, яке світова спільнота рішуче засудила. Беручи до уваги позицію Азербайджану стосовно створення міжнародних майданчиків для переговорного процесу, варто зазначити, що саме Глава Азербайджанської Республіки Ільгам Алієв та Президент Туреччини Реджеп Ердоган увечері 26 лютого запропонували організувати переговори з росією щодо припинення вогню [12]. Баку оперативно надав нашій країні нафту та нафтопродукти, нестачу яких гостро відчували в перші дні війни. Також забезпечив безкоштовним паливом автомобілі швидкої допомоги та Державної служби України з надзвичайних ситуацій, а згодом Президент Азербайджану пообіцяв постачати паливо для посівної під час воєнного стану в нашій країні [13].

Ільгам Алієв не раз заявляв про підтримку територіальної цілісності України: «Ми підтримуємо територіальну цілісність України, як і інші країни, і відкрито заявляємо про це [...] Так, ми не заперечуємо, що в нас добрі відносини з Росією. Принципи міжнародного права в жодному разі не повинні спотворюватися через політичну перевагу» [14]. Добре розуміючи становище України, Азербайджан від самого початку збройної агресії РФ надавав нашій державі гуманітарну допомогу на суму більш як 5,6 млн дол. Боротьбу України з російським агресором підтримує й азербайджанський народ.

Підсумовуючи аналіз розвитку Азербайджанської Республіки в роки пострадянських трансформацій, згадаймо основні його етапи. На зорі незалежності держава мала величезні соціально-економічні труднощі, а посилення воєнного конфлікту і сепаратистських рухів загрожували ймовірністю втрати державності. Повернення до влади в середині 1993 року Гейдара Алієва – досвідченого політика й управлінця – стало поворотним чинником деструктивних процесів. Він, зокрема, провів невідкладні заходи щодо виправлення ситуації в країні і запропонував суспільству стратегію національного відродження. Політичний хист і мудрість вивели Гейдара Алієва на рівень загальнонаціонального лідера народу і держави. Саме він започаткував рішучі та глибокі зміни внутрішньої і зовнішньої політики, які виходили із наявних реалій і були спрямовані на пошук національного консенсусу та збереження національних інтересів країни. У

такий спосіб політик зумів зупинити сповзання країни до анархії. Гейдар Алієв фактично став фундатором сучасної конструкції поступу Азербайджану. Розроблена та запропонована суспільству концепція розвитку держави містила три основні компоненти: «національна незалежність – національна ідентичність – інтеграція у світ». Цю програму порятунку нації і держави підтримали всі верстви населення. Вона набула статусу національної ідеї, ставши духовною основою для консолідації країни та розвитку держави і соціуму.

Продовжуючи стратегічну лінію Гейдара Алієва, його наступник – Ільгам Алієв – наполегливо реалізовує політику, спрямовану на стійкий соціально-економічний розвиток. Суттєвими характерними ознаками і внутрішньої, і зовнішньої політики Азербайджану є прагматизм і збалансованість. Це стосується політики і в регіоні, і в колі ісламських держав, і в ширших геополітичних та гео економічних вимірах. Завдяки прогресивному економічному розвитку Азербайджан став ініціатором великих проєктів, здатних змінити економіку та нинішнє значення Південного Кавказу і прилеглих до нього регіонів. Як локомотив регіональної економіки, він перетворився на одного з надійних партнерів енергетичної безпеки широкого кола країн двох континентів. Усе це підвищило політичну й економічну роль Азербайджану в регіоні, заклало міцний фундамент його стійкості до зовнішніх впливів та прислужилося справі відновлення суверенітету і територіальної цілісності незалежної сучасної держави.

1. Мірошниченко М. Азербайджан, Азербайджанська Республіка // Енциклопедія сучасної України / М. Мірошниченко, Ф. Туранли. URL: [http://esu.com.ua/search\\_articles.php?id=42755](http://esu.com.ua/search_articles.php?id=42755)
2. Азербайджанська Республіка – 30 років Незалежності // Голос України. 12 жовтня 2021. URL: <http://www.golos.com.ua/article/352236>
3. 18 октября – День независимости Азербайджана. URL: [http://www.anl.az/18oktyabr\\_ru.html](http://www.anl.az/18oktyabr_ru.html)
4. Ахундова Э. Гейдар Алиев. Личность и эпоха: у 3-х т. Т. 3. Возвращение (1990–2003). Москва: Канон+, 2017. 623с.
5. Кудряченко А.І. Азербайджанська Республіка: засади успішних трансформаційних перетворень / А.І. Кудряченко, В.В. Солошенко // Проблеми всесвітньої історії. № 4(16). С. 155–174.
6. Конституция Азербайджанской Республики // Официальный сайт Президента Азербайджанской Республики Ильхама Алиева. URL: [https://static.president.az/upload/Files/2019/12/04/67ono052vl\\_konstitutsiya\\_rus\\_update.pdf](https://static.president.az/upload/Files/2019/12/04/67ono052vl_konstitutsiya_rus_update.pdf)
7. Аллавердієва І. Виникнення та становлення нафтової промисловості в Азербайджані // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Вип. 99. Історія. К., 2010. С. 4–6.
8. Азербайджанская модель реформ // Yer & Insan. 20 ноября 2019. URL: <https://ru.yerveinsan.az/news.php?id=6383>
9. The State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan (n.d.). Official website [online]. Available at: <https://www.stat.gov.az/?lang=az> [in Azerbaijani].
10. Див. за: Кудряченко А.І. Зазнач. праця. С. 167; Гасымлы М.Дж. Украинско-азербайджанские политические отношения: история и современность: Монография / М.Дж. Гасымлы, О.Р. Купчик, А.У. Дамиров. К.: Изд. дом Дмитрия Бурого, 2012. С. 114.
11. Чернявский С.И. Десять лет истории Азербайджана: 2003–2013 годы: монография. Москва: Флинта, 2013. 416 с.
12. Зеленський вітає пропозицію президентів Азербайджану і Туреччини організувати переговори з РФ // Укрінформ. 26 лютого 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3414048-zelenskij-vitae-propoziciu-prezidentiv-azerbajdzanu-i-tureccini-organizuvati-peregovori-z-rf.html>

13. Азербайджан готовий забезпечити Україну паливом для посівної – Зеленський // Економічна правда. 28 березня 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/03/28/684828/>
14. Азербайджан поддерживает территориальную целостность Украины, но международное право не должно быть избирательным – Алиев // Интерфакс – Азербайджан. 24 апреля 2022. URL: <http://interfax.az/view/865964>
15. Речь Президента Азербайджанской Республики Ильхама Алиева на X саммите глав тюркоязычных государств в Стамбуле 16 сентября 2010 г. // Президент Азербайджанской Республики Ильхам Алиев: официальный сайт. 16 сентября 2010. URL: <http://ru.president.az/articles/737>

**Andrii KUDRIACHENKO,**  
*Doctor of History, Full Professor,*  
*Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine,*  
*Director of the State Institution “Institute of World History*  
*of the National Academy of Sciences of Ukraine”*

## **PRAGMATISM AND BALANCE AS DEFINING FEATURES OF AZERBAIJAN’S POST-SOVIET RISE**

*Abstract.* The article analyses the difficulties and successes of the three-decade long process of development of the Republic of Azerbaijan in the context of post-Soviet transformations, which enabled the country to not only overcome the tremendous challenges and crises of the initial years of independence, but also set a course towards sustainable social and economic development. The author states that in the centre of it was the strategy of the national leader Heydar Aliyev on the consolidation of society and strengthening of state institutions, combating separatism, and the implementation of economic and market reforms. The factors that soundly reinforced the strategy were the pragmatism and balance of the domestic and foreign policy, involvement of substantial direct foreign investment, and measures towards forming a hospitable business environment.

The research highlights the significance of stopping armed hostilities, departing from radical nationalism, instituting the policies for the preservation and development of Azerbaijan’s national identity, and substantial awakening of public conscience.

The author argues that economic successes such as the return of the economy of post-Soviet Azerbaijan to growth, enabled by Azerbaijan’s exploration of oil resources in the Caspian Sea shelf, served as a steady basis for the development of the national project in the post-Soviet period. National consolidation, Azerbaijan’s growth, and the development of the Armed Forces were precisely what factored into the restoration of the territorial integrity and reclamation of uncontrolled territories with their subsequent revitalisation.

The article also highlights Azerbaijan’s aid to Ukraine amid its struggle against full-scale russian aggression.

*Keywords:* Azerbaijan, independence, transformations, pragmatism and balance, consolidation strategy, national unity, social and economic growth, territorial integrity.